

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

e-ISSN 2667-6710

Aralık / December 2024, 24: 47-79

Çârperdî'nin *el-Muğnâ* ile İbn Hişâm'ın *Katrü'n-nedâ* Metinlerinin Mukayesesi

Nurullah ORUÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi,

İslami İlimler Fakültesi,

Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Assistant Professor, Gaziantep University of Islamic Science and Technology,

Faculty of Islamic Sciences,

Department of Arabic Language and Rhetoric

Gaziantep / Turkey

nurullah.oruc@gibtu.edu.tr

orcid.org/0000-0003-4487-4140

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Geliş Tarihi / Received: 22 Ağustos / August 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 26 Eylül / September 2024

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı / Issue: 24 **Sayfa /Page:** 47-79.

Atıf / Cite as: Oruç, Nurullah. “Çârperdî'nin *el-Muğnâ* ile İbn Hişâm'ın *Katrü'n-nedâ* Metinlerinin Mukayesesi [Comparison of Çârberdî's *al-Mughni* and Ibn Hisham's *Katru'n-nedâ* Texts]”. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 24 (December 2024): 47-79.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1537371>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Comparison of Çârberdi's *al-Mughni* and Ibn Hisham's *Katru'n-nedâ* Texts

Abstract

Arabic grammar is one of the Islamic sciences that has been taught for centuries. The language of the Quran, which constitutes the essence of the Islamic religion, and the hadith texts that contain the words of the Prophet Muhammad, who conveyed it, is Arabic. Those who aspired to learn this language were made to read and memorize various texts by their teachers, and this became a tradition over time. Among the texts in question are the works called *al-Mughni* written by Charperdi and *Katru'n-nedâ* written by Ibn Hisham. Our study deals with the lives, works and literary personalities of these authors. It also examines the characteristics of these works, which are textbooks on Arabic grammar, their comparison with each other and their place in the Arabic language. Our study includes a comparison of these two works, which have been taught in various regions until today and on which significant studies have been conducted. As a result, it is expected that examining the differences and similarities between them in terms of volume, content, style and method will contribute to the field to some extent and will form a step for similar studies to be conducted. If both of the mentioned sources are read as textbooks, it leaves a question mark in minds as to which one should be given priority. It is hoped that the study will provide some guidance in answering this question. In addition, our research aims to point out the important points between the two mentioned works. Various studies such as commentaries and annotations have been conducted on these works on grammar, which were written at the level of a text that beginner students can memorize. This situation reveals the importance of the works in question in Arabic grammar. Studies on the mentioned works continue today. It is important to note that there is no original study comparing to the two works mentioned above. On the other hand, it is also interesting that there has been no study dealing with Charperdi's *al-Mughni* in the Arab world. In our study, the differences between the two works in question in terms of volume, content, method and style have been included, as well as their common aspects have been examined. As a result, it has been tried to reveal their status in terms of their place in the Arabic language and rhetoric and their contribution to the field. Our research, which we have carried out for this purpose, consists of an introduction, four titles and a conclusion. The first and second titles are devoted to the author and his works that constitute the subject of our study. Here, the main information about the author and the work in question

has been tried to be explained in a concise manner. In the third section, the points where the works in question differ in terms of volume, content, style and classification are given and their comparison and evaluation are made. In the last section, the aspects where these works are similar are analyzed. In this research process, which was conducted with the qualitative research method, the two sources that are the subject of our study were primarily consulted, and other classical sources and scientific studies were also used where necessary. When comparing the two works mentioned, the death dates of their authors were taken into consideration and first Charperdi and then Ibn Hisham's work was included. The findings reached as the results of the research are important: The work named *Katru'n-nedâ* was written in a simpler language compared to *al-Mughni*. Therefore, it is obvious that its text is easier to memorize and understand compared to *al-Mughni*. Since the subjects included in *al-Mughni* are quite systematic and comprehensive compared to *Katru'n-nedâ*, many subjects included in *al-Mughni* were not included in *Katru'n-nedâ*. When viewed from this perspective, it is clearly seen that *Katru'n-nedâ* is not as adequate as *al-Mughni* in terms of learning Arabic grammar and the student's mastery of the language. The inclusion of prepositions as an independent section in *al-Mughni*'s work is extremely important in terms of being a resource that can be used in studies to be conducted in this field. In addition to sentence structure, some issues related to word structure are touched upon in *al-Mughni*. In *Katru'n-nedâ*, more emphasis is placed on i'râb/grammar and semantics. It is also observed that some spelling rules are also examined in the work in question.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Nahiv, Çârperdî, İbn Hişâm, *al-Mughni*, *Katru'n-nedâ*.

Çârperdî'nin *el-Muğnî* ile İbn Hişâm'ın *Katru'n-nedâ* Metinlerinin Mukayesesi

Öz

Yüzyıllardır okutulan İslami ilimlerin başında Arapça dilbilgisi gelmektedir. Zira İslam dininin özünü teşkil eden Kur'ân-ı Kerîm ve onu tebliğ eden Hz. Muhammed'in sözlerini ihtiva eden hadis metinlerinin dili Arapçadır. Bu dili öğrenmeye talip olanlara hocaları tarafından çeşitli metinler okutulup ezberlettirilmiş ve bu durum zamanla bir gelenek halini almıştır. Söz konusu metinler arasında Çârperdî ile İbn Hişâm'ın kaleme aldıkları *el-Muğnî* ve *Katru'n-*

nedâ isimli eserler vardır. Çalışmamız, adı geçen müelliflerin hayatını, eserlerini ve edebi kişiliklerini konu edinmektedir. Ayrıca Arapça gramerine dair ders kitabı mahiyetinde olan bu eserlerinin özellikleri, birbiriyle mukayesesini ve Arap dilindeki yerlerini ele almaktadır. Çalışmamızda günümüze kadar muhtelif yörelerde okutulan ve üzerine kayda değer çalışmaların yapıldığı bu iki eserin karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Bunun neticesinde hacim, muhteva, üslup ve yöntem yönünden aralarındaki farklılık ve benzerliğin tetkik edilmesinin bir nebze olsun alana katkı sağlayacağı; yapılacak benzer araştırmalara bir basamak oluşturması beklenmektedir. Zikredilen kaynakların ikisinin de ders kitabı olarak okunması halinde önceliğin hangisine verilmesi gerektiği akıllarda soru işareti bırakmaktadır. Hazırlanan çalışmanın bu problemin giderilmesi hususunda bir nebze olsun yol göstereceği umut edilmektedir. Buna ek olarak araştırmamız anılan iki eser arasında çarpıcı hususları tespit etmeyi gaye edinmektedir. Başlangıç seviyesinde talebelerin ezberleyeceği bir metin düzeyinde kaleme alınan gramer konulu bu eserler üzerine şerh ve haşiye gibi çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu durum söz konusu eserlerin Arap gramerindeki önemini gözler önüne sermektedir. Anılan eserlerle ilgili yapılan çalışmalar, günümüzde de devam etmektedir. Söz konusu çalışmalar arasında zikri geçen iki eserin mukayesesine yer veren özgün bir çalışmanın bulunmaması dikkat çekmektedir. Diğer yandan yapılan inceleme sonucunda Arap dünyasında Çârperdî'nin *el-Muğnî*'sini ele alan çalışmaya rastlanılmaması da ayrıca ilgi çekmektedir. Çalışmamızda bahsi geçen iki eserin hacim, muhteva, yöntem ve üslup yönüyle farklılıklarına yer verildiği gibi bunların ortak yönlerine de temas edilmiştir. Bunun sonucunda Arap dili ve belagatindeki yeri ve alana katkısı bakımından onların sahip oldukları hüviyetleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla gerçekleştirdiğimiz araştırmamız giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci ve ikinci bölümler, çalışmamızın konusunu teşkil eden müellif ve eserlerine tahsis edilmiştir. Burada söz konusu yazar ve eser hakkında ana hatlarıyla bilgiler veciz bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde mevzu bahis eserlerin hacim, içerik, üslup ve tasnif açılarından ayrıştığı noktalara yer verilip bunların mukayese ve değerlendirmesi yapılmıştır. Son kısımda ise bu eserlerin benzeştiği yönlere temas edilmiştir. Nitel inceleme yöntemiyle yapılan bu araştırma sürecinde öncelikli olarak çalışmamıza mevzubahis olan iki kaynağa müracaat edilmiş, gerekli yerlerde ise diğer klasik kaynak ve bilimsel çalışmalardan da istifade edilmiştir. Adından söz edilen iki eser arasında

mukayese yapılırken müelliflerinin vefat tarihleri göz önünde bulundurularak önce Çârperdî, ardından ise İbn Hişâm'ın eserine yer verilmiştir. Araştırmanın sonucunda yapılan tespitler göze çarpmaktadır: *Katrü'n-nedâ* isimli eser *el-Muğnî*'ye nazaran daha basit bir dille kaleme alınmıştır. Dolayısıyla hem ezberlenmesi hem de anlaşılması bakımından onun metninin *el-Muğnî*'ye kıyasla daha kolay olduğu barizdir. *el-Muğnî*'nin içerdiği konular *Katrü'n-nedâ*'ya göre oldukça sistematik ve kapsamlı olması hasebiyle *el-Muğnî*'nin ihtiva ettiği birçok konuya *Katrü'n-nedâ*'da yer verilmemiştir. Bu zaviyeden bakıldığında Arapça gramerinin öğrenimi ve talebenin meselelere vukufiyeti noktasında *Katrü'n-nedâ*'nın *el-Muğnî* kadar yeterli gelmediğini bariz bir şekilde göstermektedir. *el-Muğnî* eserinde müstakil bir bölüm olarak edatlara yer verilmesi alanında yapılacak çalışmalarda yararlanılabilecek bir kaynak olması bakımından son derece önemlidir. *el-Muğnî*'de cümle bilgisinin yanında kelime yapısıyla ilgili bazı konulara da temas edilmektedir. *Katrü'n-nedâ*'da ise daha çok i'râb/gramer ve anlambilim üzerinde durulmuştur. Ayrıca mevzubahis eserde bazı imla kurallarına da temas edildiği mülahaza edilmektedir. Buradan her iki eserin ortak noktasının nahiv ağırlıklı olmakla beraber, Arapçayı kapsayan diğer bazı ilimleri de kapsadığı anlaşılmaktadır. *el-Muğnî*'nin içerik zenginliği dikkate alındığında, onun ezberlenen bir metin olmasının yanında şerh niteliğinde olduğunu görülecektir. Bu anlamda *Katrü'n-nedâ*'ya göre ön planda olduğu aşikardır. Buradan her iki eserin de talebeye ders kitabı olarak okutulması halinde anlaşılabilirliği açısından basitlik-zorluk, açıklık ve kapalılığı göz önünde bulunduracak olursak; önce *Katrü'n-nedâ*'nın daha sonra *el-Muğnî*'nin tedrisatının uygun olacağı kanaatine varılmaktadır. Bununla beraber her iki eser de kendi ölçüğünde kıymetli olup ikisinden de istifade etmek gerekir.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Nahiv, Çârperdî, İbn Hişâm, *el-Muğnî*, *Katrü'n-nedâ*.

Giriş

Arap dili tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Kelimeleri, deyimleri ve muhtelif lehçeleriyle hayli zengin olan bu dil hem Arapların hem de acemlerin bulunduğu coğrafyalarda büyük bir ilgi görmüştür. İslam öncesinde de sonrasında da bu önemini son derece korumuştur. Câhiliye Devri denen İslamiyet öncesi çağda kurulan çeşitli panayırlarda şiir

müسابakaların tertip edilmesi ve şairlerin türlü ödülleriyle taltif edilmesi bu dilin edebiyatına olan teveccühün apaçık göstergesidir. Son Peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) nazil olan Kur'ân-ı Kerîm'in ve dolayısıyla İslam dininin zuhuruyla söz konusu dile olan temayül daha önemli bir hal almıştır. Zira, zikri geçen Arap kökenli peygambere indirilen vahyin dili Arapçadır.¹

Dört kutsal kitabın sonuncusu olan Kur'ân-ı Kerîm ve onun tebliğcisi Hz. Muhammed'in sözlerini içeren hadis metinleri İslam aleminde büyük önem taşımaktadır. Orijinal metinleri Arapça olan bu iki kaynak, İslam'ın özünü teşkil etmektedirler. Hz. Muhammed'in getirdiği din, tesis edildiği Arap coğrafyasıyla kalmayıp zamanla gerçekleştirilen fütuhât sonucunda acemlerin yoğun olduğu bölgelere de yayılmıştır. İslâm'ın ilk safhalarında bazı ayetlerde yaygın olarak okuma hataları baş göstermiştir. Bu durum kelâmullahın doğru bir biçimde anlaşılmasına set çekmiştir. Bu ve buna benzer hadiseler alimler tarafından Arap dilinin kurallaştırılarak bir disiplin haline getirilmesinde etkin rol oynamıştır. Başta Ebü'l-Esved ed-Düelî (öl. 69/688) olmak üzere Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (öl. 175/791), Sîbeveyhi Amr b. Osmân (öl. 180/796), Yûnus b. Habîb (öl. 182/798) gibi bilginler bu ilmin nüvelerini atmış, onun tesis ve yayılmasında önemli ölçüde katkılar sunmuşlardır.²

Yukarıda adı geçen alimlerin dile dair muhtelif görüşleri hem kendi dönemlerinde hem de sonraki nesillerde tartışmaya sahne olmuştur. Bu durum söz konusu ilmin daha fazla rağbet görmesine vesile olmuştur. Nitekim bu sahada metin, şerh, muhtasar, talika ve haşiye gibi farklı türden çok sayıda eser ortaya konulmuştur. Bunlar arasında muhtasarların ayrı bir yeri vardır. Muhtasar, hacmi büyük bir eserin kısaltılmış halini ifade ettiği gibi bir konunun ana hatlarıyla özlü bir biçimde alınması anlamına da gelir. Bu tür eserlerin yazılmasının birkaç amacı vardır. Bunlardan biri öğretim amaçlı eserlerde talebe için

¹ Geniş bilgi için bk. Hakkı Dursun Yıldız, "Arap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/272; İsmail Durmuş, "Şiir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/144-154.

² Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "Nahiv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/300-306.

lüzumsuz görülen teferruata yer verilmemesi, anlaşılması güç olan noktaların veciz bir şekilde ifade edilmesidir.³

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Ahmed b. el-Hasen el-Çârperdî'nin (öl. 746/1346) kaleme aldığı *el-Muğnî fî ilmi'n-nahv* ile Cemâlüddîn Abdullâh İbn Hişâm el-Ensârî'nin (öl. 761/1360) telif ettiği *Katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ* isimli eserler bunlara örnek teşkil etmektedirler. Başlangıç seviyesinde (mübtedî) talebelerin ezberleyeceği bir metin düzeyinde kaleme alınan gramer konulu bu iki eser için sonraki dönemlerde kayda değer şerh, haşiye vb. çalışmalar yapılmıştır.⁴ Bu durum onların Arap gramerindeki önemini gözler önüne sermektedir.

Aynı asırda telif edilen bu iki eserle ilgili yapılan çalışmalar, günümüzde de devam etmektedir. Abdullah Bilin'in kaleme aldığı *İbrahim el-Çârperdî ve Kitabü'l- Fükûk fî Şerhi's-Şükûk Adlı Eserinin Tahkiki ve Tahlili* isimli Doktora Tezi⁵ ile *Çârperdî Bibliyografyası*,⁶ Müvâhib İbrahim Muhammed Ahmed'in kaleme aldığı *eş-Şevâhidü's-Şi'riyye fî Kitâbi Şerhi Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ* adlı Doktora Tezi,⁷ Muhammed Erken'in *Çârperdî'nin el-Muğnî Adlı Eseri ile Zemahşeri'nin el-Enmûzec Adlı Eserinin Karşılaştırmalı Analizi* başlıklı Yüksek Lisans Tezi,⁸ Sadık Fevzi'nin *el-Lehcâtü'l-'Arabiyye fî Kitâbi Şerhi Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ* adlı makalesi,⁹ Yusuf Sancak'ın *İbn Hişâm el-Ensârî: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Gramerle İlgili Bazı Görüş ve Tercihleri Üzerine Bir Deneme* adlı makalesi,¹⁰ Mahmut Tekin'in *el-Muğnî fî 'İlmi'n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin İstîşhâd*

³ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Manzûr el-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Daru Sadır, 1993), "hşr", 4/243; İsmail Durmuş, "Muhtasar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/57.

⁴ Söz konusu çalışmalara, iki eserin değerlendirmesi bahsinde yer verilmiştir.

⁵ Marmara Üniversitesi Akademik Veri Yönetim Sistemi, "İbrahim el-Çârperdî ve Kitâbü'l-Fükûk fî Şerhi's-Şükûk Adlı Eserinin Tahkiki ve Tahlili" (Erişim 27 Ekim 2024).

⁶ İksad Yayınevi, "Çârperdî Bibliyografyası" (Erişim 27 Ekim 2024).

⁷ Mektebetü Ayni'l-Câmia, "eş-Şevâhidü's-Şi'riyye fî Kitâbi Şerhi Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ" (Erişim 27 Ekim 2024).

⁸ Pamukkale GCRIS Veritabanı, "Çârperdî'nin el-Muğni adlı eseri ile Zemahşeri'nin el-Enmûzec Adlı Eserinin Karşılaştırmalı Analizi" (Erişim 27 Ekim 2024).

⁹ Almandumah, "el-Lehcâtü'l-'Arabiyye fî Kitâbi Şerhi Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ" (Erişim 27 Ekim 2024).

¹⁰ Dergi Park, "Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi" (Erişim 27 Ekim 2024).

Ettiği Şiirler isimli makalesi,¹¹ Şehmus Ülker'in *İbn Hişâm'ın Şerhu Katriü'n-Nedâ Adlı Eseri Bağlamında Dilcilere Karşı Tutumu*¹² başlıklı makalesi araştırmamızın konusuyla ilintili çalışmalardır.

Bunlar arasında bu denli öneme haiz olan mezkûr iki eserin karşılaştırılmasına yer veren özgün bir çalışmanın bulunmaması ise dikkate değerdir. Yapılan tetkikler sonucunda Arap dünyasında Çârperdî'nin *el-Muğnî*'sini konu edinen çalışmaya rastlanılmaması da ayrıca ilgi çekmektedir. Bu çalışmada bahsi geçen iki eserin hacim, muhteva, yöntem ve üslup açısından farklılıklarına yer verildiği gibi bunların ortak yönlerine de temas edilmiş ve bunun sonucunda Arap dili ve belagatindeki yeri ve alana katkısı bakımından sahip oldukları hüviyetleri ortaya konulmuştur. Araştırmanın sonunda, zikredilen iki eserin muhteva ve yöntem bakımından inceliklerinin bilinmesi, müelliflerin benimsedikleri metotların ortaya çıkması beklenmektedir. Araştırmamızın hedeflerinden biri de talebeye ders kitabı olarak okutulan bu eserlerin tedrisat açısından hangisinin önde olduğuyla ilgili soruya yanıt bulmaktır.

Nitel araştırma metoduyla yapılan bu çalışmada yararlanılan kaynaklar arasında öncelikli olarak araştırmamızın da konu edindiği *el-Muğnî fi ilmi'n-nahv* ile *Katriü'n-nedâ ve bellu's-sadâ* adlı eserlere verilmiştir. Gerekli yerlerde ise diğer klasik kaynak ve bilimsel çalışmalara da müracaat edilmiştir. Anılan eserlerin karşılaştırılması yapılırken müelliflerin vefat tarihleri dikkate alınarak sıralamaya gidilmiş ve önce Çârperdî'nin ardından İbn Hişâm'ın eserine yer verilmiştir.

Çalışmamız giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci ile ikinci bölümler, çalışmamızın konusunu teşkil eden müellif ve eserlerine tahsis edilmiştir. Burada söz konusu yazar ve eser hakkında ana hatlarıyla bilgiler veciz bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde mevzu bahis eserlerin hacim, içerik, üslup ve tasnif açılarından ayrıştığı noktalara yer verilip bunların mukayese ve değerlendirmesi yapılmıştır. Son kısımda ise bu eserlerin benzeştiği yönlerle temas edilmiştir.

¹¹ Dergi Park, "Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi" (Erişim 27 Ekim 2024).

¹² Dergi Park, "Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi" (Erişim 27 Ekim 2024).

1. Çârperdî ve el-Muğnî Adlı Eseri

1.1. Çârperdî

664/1265 yılında dünyaya gelmiştir. Tam adıyla ilgili farklı bilgiler nakledilmektedir. Yaygın kanaate göre onun tam adı eş-Şeyh Ebû'l-Mekârim Fahreddin Ahmed b. Tâceddin es-Saîd el-Hasan b. Ali eş-Şâfiî el-Câreberdî et-Tebrîzî'dir. Müellifin kendisi ise ismini "Ahmed b. el-Hasan el-Câreberdî" olarak kaydetmekle yetinmesi dikkat çekmektedir.¹³ Çârperdî ismiyle anılıp şöhret bulması ise Arrân muhitinde yer alan Cârberd'de doğmuş olmasından kaynaklandığı rivayet edilmektedir. Çârperdî, ilmini ikamet ettiği Tebriz'de tahsil etmiştir. O, ilmi hayatında önde gelen bazı alimlerden ders almıştır. Kādî Beyzâvî (öl. 691/1292) ve Nizâmeddin et-Tûsî (öl. ?) bunlardandır. Vaktini sürekli ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren Çârperdî hem aklî hem de dini ilimlere alaka duyan çok yönlü bir alimdir. İslâm dünyasında fıkıh, akâid, tefsir, nahiv, sarf ve belâgat sahasında önemli katkılarda bulunmuştur. Nûreddin Ferec b. Muhammed el-Erdebîlî ve Muhammed b. Abdürrahim el-Meylânî gibi âlimler ise onun yetiştirdiği önde gelen simalardandır. Çârperdî, 746/1346 yılının Ramazan ayında ömrünü tedrisatla geçirdiği Tebriz'de gözlerini hayata yummuştur.¹⁴

İmam, hümâm, allâme, burhanu'l-muhakkikîn ve mudakkik gibi lakaplarla anılan Çârperdî, vefat ettiği sırada arkasında çok sayıda eser bırakmıştır.¹⁵ Bunların bazıısı matbu bazıısı ise henüz yazma şeklindedir.¹⁶ Onun eserleri, İslâm alimlerinin ilgi odağında olmuştur. Örnek verecek olursak; İbnu'l-Hâcib'in (öl. 646/1249) sarfla ilgili kaleme aldığı eş-Şâfiye

---

¹³ Geniş bilgi için bk. Abdullah Bilin, *İbrahim el-Çârperdî ve Kitabü'l-Fükûk fi Şerhi's-Şükûk Adlı Eserinin Tahkiki ve Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 45-48.

¹⁴ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tannâhî-Abdülfettâh Muhammed el-ğulû (Kahire: Hecl li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1992), 9/8; Mehmet Şener, "Çârperdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/ 230; Mahmut Tekin, "el-Muğnî fi 'İlmi'n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin İstişhâd Ettiği Şiirler", *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/25 (Aralık 2020), 661.

¹⁵ Muhammed Erken, *Çârperdî'nin el-Muğnî Adlı Eseri ile Zemahşerî'nin el-Enmûzec Adlı Eserinin Karşılaştırmalı Analizi* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 39.

¹⁶ Geniş bilgi için bk. Bilin, *Çârperdî Bibliyografyası* (Ankara: İksad Yayınevi, 2020), 6-97.

adlı eserinin üzerine birtakım şerhler yapılmıştır. Bu şerhlerden biri de Çârperdî'nindir. O'nun şerhi, maksadı aşan teferruattan tecrit edildiğinden ulema tarafından takdirle karşılanmış olup diğer şerhlere nazaran ayrı bir ihtimam görmüştür.¹⁷ Bunun dışında tefsir sahasında *Hâşiye ale'l-Keşşâf*; fıkıh ve usulüne dair *el-Hâdî, es-Sirâcü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc, Hâşiye ulâ şerhi Hillî ulâ Muhtaşari'l-Müntehâ, Şerhu'l-Hidâye ve Şerhu Uşûli'l-Pezdevî*; nahiv alanında *Şükûk ale'l-Hâcibiyye, el-Muğnî fi ilmi'n-nahv ve Hâşiye ulâ Şerhi'l-Mufaşşal* Çârperdî'nin ortaya koyduğu eserlerin başlıcalarıdır.¹⁸ Bu eserler Çârperdî'nin hassaten fıkıh ve Arap diline ilgi duyduğuna ve bu alanlarda mütehasıs bir alim olduğuna işarettir.

1.2. el-Muğnî

Tam adı *el-Muğnî fi 'ilmi'n-nahv* olan bu eser, Çârperdî'nin müellefatı arasında ayrı bir yer tutmaktadır. Bu eserin Çârperdî'ye ait olduğuna dair ihtilaf görünmemektedir. Nitekim biyografi konulu kaynaklarda söz konusu eserin Çârperdî'ye ait olduğu açıkça belirtilmiştir.¹⁹ Abdullah Bilin ise Çârperdî'nin bu eserinin ilk kaynaklarda²⁰ zikredilmediğini ve dolayısıyla aidiyet sorununun olabileceğini, ancak Çârperdî'nin talebesi olan Meylânî'nin, hocasının eseri üzerinde kaleme aldığı şerhte Çârperdî'den söz etmesiyle bu sorunun ortadan kalktığını belirtmektedir.²¹ Bundan müellifin vefatından asırlar sonra telif edilen *Keşfü'z-zunûn ve Hediyyetü'l-ârifin* gibi bibliyografik eserlerde bu nispetten söz edilmesinin dayanağının Meylânî'nin bu konudaki izahatı olduğu

¹⁷ Şener, "Çârperdî", 8/230; Tekin, "el-Muğnî fi 'İlmi'n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin İstişâd Ettiği Şiirler", 661.

¹⁸ Sübkî, *Tabakât*, 9/8; Şener, "Çârperdî", 230-231.

¹⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. Mehmed Şerafeddin Yaltkaya-Rifat Bilge (İstanbul: Maarif Vekaleti, 1943), 2/751; İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin, esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-muşannifin* (İstanbul: Maarif Vekaleti, 19^{oo}), 1/108. Ayrıca bk. Tekin, "el-Muğnî fi 'İlmi'n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin İstişâd Ettiği Şiirler", 664.

²⁰ Bundan kasıt, Çârperdî'nin yaşadığı sırada veya vefatını takip eden ilk dönemlerde kaleme alınan *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a-lâm, Fevâtü'l-vefayât, A'yanü'l-'asr ve a'vânü'n-nasr* vb. eserler olmalıdır.

²¹ Bilin, *Çârperdî Bibliyografyası*, 44. Mezkûr icazetname için bk. Bilin, "İcâzet Geleneğinde Çârperdî'nin Yeri", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2022), 124-127.

kanaati oluşmaktadır. Netice itibariyle *el-Muğnî* isimli eserin gerek sözü edilen kaynaklarda Çârperdî'ye nispet edilmesi ve gerekse öğrencisi tarafından bunun açık bir şekilde beyan edilmesi nispet konusunda kuşku bırakmamaktadır.

Sözü edilen eser, Arapça dil kurallarını veciz bir biçimde ele almaktadır. Eserde yer alan nahiv konuları okuyucuya özlü bir biçimde aktarılmaktadır. Arapça öğrenimine yeni başlayanlara yönelik bir ders kitabı hüviyetini taşımaktadır. Bu nedenle müellifin, hakkında ihtilaf bulunan meselelere çok yer vermediği gözlemlenmektedir. Eserde kullanılan ifadeler anlaşılır ve akıcı olduğundan bu eser Arapça ilmine talip olanların nezdinde hüsnü kabul görmüştür. Böylece anılan eser, nahiv ilminin tahsiline talip olanların başvuracakları önemli kaynaklardan kabul edilmektedir.²² Muhammed b. Abdürrahim el-Meylânî ve Abdullah b. Seyyid Fahreddin el-Hüseynî'nin eser üzerine yazdıkları şerhler de bu ehemmiyeti kanıtlar niteliktedir. Bunlar üzerine çok sayıda şerh-haşiye yazılması da ayrıca bu önemi ortaya koymaktadır.²³

Söz konusu eserin yazılmasındaki gaye çok detaylara girmeden talebeyi gramer konusunda bilgilendirmektir. Eserin bu isimle anılmasının sebebi ise öğrencinin aynı konuları ihtiva eden başka kitabı okumasından müstağni olup nahiv/gramer ilmini yeterince bundan öğrenebilmesidir. Ders kitabı niteliğinde olan bu eser telif edildiği dönemden günümüze kadar muhtelif ilim meclislerinde okutulmuştur. Kürt nüfusun ağırlıkta olduğu yörelerde okutulması hasebiyle *Muğnî'l-ekrâd* ismiyle de anılmıştır. Adı geçen eser Abdullah Selâhaddin Usşâkî (öl. 1197/1783) ve Hasan Abdulrahim Ahmedülbani tarafından iki kez tercüme edilmiştir.²⁴

Öte yandan bu eser telif edilmeden önce de alana dair çok sayıda eserler mevcuttu. Bu sebeple kaleme alınırken büyük ölçüde kendisinden önce yazılan eserlerden yararlandıği kanaati hasıl olmaktadır. Müellifin Zemahşerî'ye (öl. 538/1143) ait *el-Unmûzec* ile İbnu'l-Hâcib'in *el-Kâfiye* adlı eserlerinden istifade etmiş olması, eserin hem muhteva hem de konuların

---

²² Tekin, "el-Muğnî fî 'İlmi'n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin İstişhâd Ettiği Şiirler", 661-664.

²³ Şener, "Çârperdî", 8/231.

²⁴ Bilin, *Çârperdî Bibliyografyası*, 44-46.

tasnifi açısından anılan eserlere büyük ölçüde benzerlik göstermesi, bu konuda herhangi kuşkuya mahal bırakmamaktadır. Mahmut Tekin yaptığı bir araştırmada şu tespiti yapmaktadır: “Çârperdî'nin eserinin ez-Zemahşerî'nin *el-Unmûzec'*inden ve İbnu'l-Hâcib'in *el-Kâfiye* adlı eserinden derlendiği tespit edilmiştir. Zira Çârperdî, her yönüyle bu dilcilerin metodunu takip ederek onların görüşleri doğrultusunda hareket etmektedir.”²⁵ Anılan iki eserin büyük oranda *el-Muğnî'*ye kaynaklık etmesine rağmen müellifin onlardan söz etmemesi ise oldukça dikkat çekicidir.

*el-Muğnî'*de bazen ilk dönem alimlerinin kullandığı bazı tabirlerin aynısı kullanılmıştır. Mesela Sîbeveyh'in ve Müberrid'in *ism-i tasgîr* için kullandıkları “tahkir” sözcüğü mezkûr eserde de kullanılmıştır.²⁶ Bu durum müellifin bahsi geçen bilginlerin etkisinde olduğunu ve onların bu konuda izledikleri metodu benimsediğini göstermektedir.

2. İbn Hişâm ve Katrû'n-nedâ Adlı Eseri

2.1. İbn Hişâm

Tam adı, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî'dir. Nesebi, Ensardan olan Hazrec kabilesine dayanması hasebiyle ona *Ensârî* ismi izafe edilmiştir. Arap dilinde otorite olmasından dolayı ise *en-Nahvî* unvanıyla meşhur olmuştur. Cemâlüddîn (dinin güzelliği) lakabıyla tanınan İbn Hişâm, bir ilim merkezi haline gelen Kahire'de 708/1309 yılında dünyaya gelmiş ve ilim tahsilini burada bitirmiştir. Abdüllatîf b. Murahhal (öl. 744/1343) ve Ebû Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1345) İbn Hişâm'ın ders hocalarıdır. Bilhassa yanından ayrılmadığı hocası İbn Murahhal, kendisine Arapça eğitimini vermesi hususunda önemli bir isimdir.²⁷

²⁵ Tekin, “el-Muğnî fi 'İlmi'n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin İstişhâd Ettiği Şiirler”, 665.

²⁶ Ebü'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf el-Çârperdî, *el-Muğnî fi ilmi'n-nahv*, thk. Muhammed Emin el-Karsî (İstanbul: Haşemi Yayınevi, 2013), 33.

²⁷ Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire* (Kahire: Daru'l-Kütüb, ts.), 10/336; Mehmet Reşit Özbalkıç, “İbn Hişâm en-Nahvî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/74; Yusuf Sancak, “İbn Hişâm el-Ensârî: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Gramerle İlgili Bazı Görüş ve Tercihleri Üzerine Bir Deneme”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (Haziran 1999), 201-202; Seyithan Gayır, “İbn Hişâm'ın Evdahü'l-Mesâlik Adlı Eserinde Şiirle İstişhâd Metodu”, *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 18 (Aralık 2023), 85.

İbn Hişâm Şafii fakihlerden Tâcü't-Tebrîzî'den (öl. 746/1345) fıkıh dersleri de almıştır. Sonrasında fıkhıta Hanbeli ekolüne intisap eden bu bilgin, tefsire de kayıtsız kalmamıştır. Kâhire şehrinde bulunan bir medresede tefsir muallimi olarak görev yapması bunu göstermektedir. Birçok ilmi alanda büyük paya sahip olan bu zat, asıl şöhreti Arap dili ve belagatine olan katkılarıyla ve bu sahada ortaya koyduğu eserleriyle yakalamıştır.²⁸

Müellifin söz konusu medresede tefsir muallimi olarak seçilmesi ise onun Arapça dil inceliklerine olan vukufiyetinden olmalıdır. İlerleyen satırlarda değinileceği üzere İbn Hişâm gramer konulu eserlerinde örnekleme yaparken önceliği hep ayetler olmuştur. Bu da onun Kur'ân-ı Kerim ve tefsirine olan ilgisinin doğal bir sonucudur. Bu durum onun çok yönlü bir alim olduğunu gösterdiği gibi Arapçaya olan temayülündeki asıl gayesinin, dili Arapça olan Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin en doğru biçimde anlaşılmasına katkı sunmak olduğunu ortaya koymaktadır.

Arap diline ilişkin meseleleri ve inceliklerine vukufiyetiyle bilinen İbn Hişâm, yaşadığı dönemin önde gelen ender alimlerindedir. Akranlarını ve hocalarını dahi aştığı rivayetler arasındadır. Onun hadis-i şerife olan yönelimi de zikredilmeye değerdir. Yazdığı eserlerde hadis ile istişhadları bunun delilidir. Buna ilave olarak ömrünü tedrisatla geçirmiş, ilim talebelerine faydalı olmada öncü olmuştur.²⁹

İbn Hişâm ileri seviyede bilgi kabiliyeti ve donanımıyla alim ve mütefekkirlerin övgüsüne mazhar olmuştur. Bu alimlerden birisi olan ünlü tarihçi ve sosyolog İbn Haldûn (öl. 808/1406), *el-Mukaddime* adlı eserinde İbn Hişâm'ın ilmi ve edebi kişiliğini şöyle dile getirir:

“Yaşadığımız bu dönemlerde Mağrip'ten Mısır'a kadar bir eser elimize ulaşmıştır. *el-Muğnî fi'l-i'râb* (muğni'l-lebîb) adıyla anılan bu eser Cemâlüddîn İbn Hişâm'a aittir. Müellif bu eserinde i'raba (gramere)

²⁸ İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, 10/336; Özbalkıç, “İbn Hişâm en-Nahvî”, 20/74; Sancak, “İbn Hişâm El Ensârî: Hayatı, şahsiyeti, eserleri ve gramerle ilgili bazı görüş ve tercihleri üzerine bir deneme”, 202. Onun dilliliği ve eserleri hakkında bkz. Bilin, *Memlûkler Döneminde Nahiv* (Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2024), 150-157.

²⁹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 2/1^6-69; Sancak, “İbn Hişâm El Ensârî: Hayatı, şahsiyeti, eserleri ve gramerle ilgili bazı görüş ve tercihleri üzerine bir deneme”, 203.

ilişkin özlü ve tafsilatlı bir biçimde bilgilere yer vermiştir. O; harfler, kavramlar ve cümlelerden bahsetmiştir. Bunun yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm i'rabına dair tüm incelikleri bölümler halinde ele almıştır. Dolayısıyla onun yazdığı bu kitap sayesinde geniş malumata ulaşılmış bulunmaktayız. Bu malumat, onun, kendi alanında ne denli ilerleme kaydettiğine ve bu anlamda kadrinin yüceliğine tanıklık etmektedir. İbn Hişâm edebi üslubuyla adeta İbn Cinnî'nin (öl. 392/1002) izinden giden Musul alimlerin yolunu takip etmektedir. Böylece o, güçlü kabiliyetle üstün zekaya sahip olduğunu gösteren harika şeyler ortaya koymuştur.”³⁰

İbn Haldûn'un sözlerinden de anlaşılacağı üzere İbn Hişâm'ın kıvrak zekâ ve derin düşünceye sahip olması, yazdığı eserlerde kendine has bir üslup kullanması, alimler nezdinde onu önemli bir şahsiyet kılmıştır. Ömrünün büyük kısmını Arap dili eğitimi ve öğretimine adanmış İbn Hişâm 17 Eylül 761/1360 tarihinde doğduğu Kahire şehrinde vefat etti ve burada bulunan Sûfiyye mezarlığında defnedildi.³¹ Yaygın kanaate göre vefat tarihi bu şekildedir. *Keşfu'z-zunûn* eserinin müellifi Kâtip Çelebi ise onun vefat tarihini 762/1361 ve 763/1362 şeklinde kaydeder.³²

İbn Hişâm vefat ettiğinde kendisinden sonra gelen nesillerin istifadesi için kayda değer pek çok eser bırakmıştır. O, bu eserlerinde daha çok nahivde öncü alimlerin görüşlerine yer vermiştir. Kimi zaman bu görüşler arasında tercihte bulunmuş, kimi zaman da kendine has düşüncesini beyan etmekten geri durmamıştır. Hocası Ebû Hayyân'la birçok noktada görüş ayrılığına düşüp ona muhalefet etmesi bunun somut örneğidir.³³

Müellifin kaleme aldığı eserlerin başlıcaları şunlardır: *Muğni'l-lebîb an kütübî'l-eârîb*, *el-İrâb an kavâ'idî'l-irâb*, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, *Şüzûrû'z-zeheb fi marîfeti kelâmi'l-Arab*, *Şerhu Şüzûri'z-zeheb*, *Katriü'n-nedâ ve bellü's-şadâ*, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-şadâ*, *Şerhu Kaşîdeti Bânet Sü'âd*, *el-Câmi u's-şâğîr fi'n-nahv*, *Tahlîşü's-şevâhid ve telhîşü'l-fevâ'id*, *Şerhu'l-*

³⁰ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî İbn Haldûn, *Mukaddime*, thk. Abdullâh Muhammed ed-Dervîş (Dimaşk: Daru'l-Belhî, 2004), 2/370.

³¹ İbn Tağrîberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, 10/336; Özbalkçı, “İbn Hişâm en-Nahvî”, 20/74.

³² Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/406, 563, 2/1332, 1352.

³³ Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, 2/69.

Lemhâti'l-bedriyye fî ilmi'l-'Arabîyye, Nüzhetü't-ṭarf fî ilmi's-şarf, Şerhu Cümeli'z-Zeccâcî, Hallü elğâz ve mesâil irâbiyye fî'l-âyâti'l-Kur'âniyye ve'l-ehâdisi'n-nebeviyye, İrâbü Fâtihâti'l-Kitâb ve'l-Bakara, Elğâzü İbn Hişâm fî'n-naḥv, İtirâzü's-şart ale's-şart, İkâmetü'd-delîl ülâ şihhati't-temsîl ve fesâdi't-tevîl, Fevhu's-Şezâ fî meseleti kezâ, el-Mebâhis-ü'l-murçîyye el-müteallika bi-meni's-şartıyye, Nüktetü'l-irâb, Mûkîdül-ezhân ve mûkîzü'l-vesnân, Risâle fî tevcihi'n-naşb fî irâbi kavlihîm "fazlen ve luğaten ve ıstîlâhan ve hilâfen ve eydan ve hellümme cerren", Meseletü'l-ḥikme fî tezkîri "ḳarîbin" fî kavlihî Te'âlâ "İnne rahmeta'llâhi ḳarîbün mine'l-muḥsinîn", el-Ḳavâidü's-suğrâ, el-Mesâilü's-seferiyye fî'n-naḥv, Mesâil fî irâbi'l-Kur'ân, İrâbü "Lâ ilâhe illallâh", Mesâil ve ecvîbetühâ.³⁴

Dikkat edilirse yukarıda anılan eserler gramer ağırlıklıdır. Bunların bir kısmının isimlerinden de anlaşıldığı gibi müellifin Arap diline olan eğilimi, Kur'ân-ı Kerîm'le olan sıkı bağının ve ona gösterdiği ihtimamın bir tezahürüdür. Nitekim bundan onun birçok eseri yazmasındaki temel gayenin, Kur'ân'ın irâb ve manası olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum gerek doğrudan Kur'ân'a yönelik kaleme aldığı gerekse genel olarak nahiv konulu olup ayet örneklerine çokça yer verildiği eserlerinde açıkça görülmektedir. Öte yandan sözü edilen kimi eserlerin üzerine şerhler de yazıldığı, bazı şerhlerin ise bizzat müellif tarafından kaleme alındığı gözlemlenmektedir.³⁵ Yine görüldüğü üzere İbn Hişâm, kendi eserlerine yazdığı şerhler yanında başkalarına ait Arap diline yönelik eserleri şerh etmeyi de ihmal etmediği dikkat çekmektedir.³⁶ Bütün bunlar müellifin Arapçaya ve dolayısıyla da Yüce Kur'ân'a olan bağlılık ve vukufiyetinin net ifadesidir. Özetle söylemek gerekirse İbn Hişâm'ın ortaya koyduğu eserler Arap dili ve Kur'ân irâbıyla ilgili meselelerin çözümünde son derece etkin olup Arap diline ilgi duyanların ve bu sahadaki araştırmacıların bu devasa külliyattan istifade etmesi büyük önem arz eder.

³⁴ Tüm eserleri hakkında bk. Bilin, *Memlûkler Döneminde Nahiv*, 153-157.

³⁵ Müellifin kendi eserlerine yazdığı şu iki şerh meşhurdur: *Şerhu Şüzûri'z-zeheb, Şerhu Ḳatrı'n-nedâ ve belli's-şadâ*. Bk. Özbalıkcı, "İbn Hişâm en-Nahvî", 20/75-76.

³⁶ Söz konusu şerhler şunlardır: *Şerhu Cümeli'z-Zeccâcî, Evdâhu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik, Tahlişü's-şevâhid ve telhişü'l-fevâid, Şerhu'l-Lemhâti'l-bedriyye fî ilmi'l-'Arabîyye, Şerhu Ḳaşîdeti Bânet Sü'ûd*. Bk. Özbalıkcı, "İbn Hişâm en-Nahvî", 20/75-76.

Bununla beraber bahsi geçen eserlerde görüldüğü gibi müellifin şiire özellikle yer verdiği de göz ardı edilemez. Onun yazdığı *Şerhu Kaşîdeti Bânet Sü'âd* isimli eser bunun örneğidir. Ayrıca onun Ebû Hayyân'dan muallaka şairi Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın *Divan'*ını okuması³⁷ ve ileriki sayfalarda değinileceği üzere kaleme aldığı gramer konulu eserlerinde ayetlerden sonra özellikle şiirden örnek vermesi de bunu gösterir. Müellif bununla kalmayıp kendisi de şiir yazmıştır. Aşağıdaki iki beyit ona aittir:³⁸

وَمَنْ يَصْطَبِرْ لِلْعِلْمِ يَطْفُرْ بِنَيْلِهِ   وَمَنْ يَخْطُبُ الْحَسَنَاءَ يَصْبِرْ عَلَى الْبَدْلِ
وَمَنْ لَا يُذِلُّ النَّفْسَ فِي طَلَبِ الْعُلَا   يَسِيرًا، يَعِشْ ذَهْرًا طَوِيلًا أَحَا ذُلِّ

İlim meşakkatine sabreden, onun tahsiliyle muzaffer olur.

Dilber kadına talip olan, uğruna ödediği bedele katlanır.

Yükseklere ermek (ulvi gayeler) için sebat edip nefsini zelil kılmayan,

Uzun süre zillet içinde yaşamaya mahkûm kalır.

Bu beyitler, İbn Hişâm'ın ilme olan sıkı bağlılığını ortaya koyduğu gibi onu başkalarına hararetle teşvik ettiğini de göstermektedir.

2.2. Katriü'n-nedâ

Eserin tam ismi *Ķatriü'n-nedâ ve bellü's-şadâ*'dır. Gramer konularını özlü bir biçimde ele alan bu eser üzerine müellifin kendisi de dahil olmak üzere farklı alimler tarafından şerh ve haşiyeler yazılmıştır.³⁹ Dil kurallarını veciz bir şekilde anlatan bir mukaddime vasfını taşıyan bu eserde daha çok nahiv konuları ele alınmıştır. Bununla beraber mezkûr eserde bazen sarfla ilgili konulara da zımnî yer verilmiştir. Buna ilave olarak müellif tarafından hatalı olduğu değerlendirilen bazı konulardaki muhtelif fikirler veya tercih edilen görüşler teferruata girilmeden anlatılmıştır. Müellif bu eserini kaleme alırken birçok kaynaktan yararlanmışır. İbn Usfûr'un *Şerhu Cümeli'z-Zeccâcî*'si, Ebû Ali el-Fârisî'nin *el-Halebiyyât*'ı ve Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı ile *el-Ünmûzec*'i bunların başlıcalarıdır. Müellifin bazı meselelerde Sîbeveyhi başta olmak üzere

³⁷ Sancak, "İbn Hişâm El Ensârî: Hayatı, şahsiyeti, eserleri ve gramerle ilgili bazı görüş ve tercihleri üzerine bir deneme", 201-202.

³⁸ Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 2/69.

³⁹ Özbalıkçı, "İbn Hişâm en-Nahvî", 20/76; Mehmet Reşit Özbalıkçı, "Ķatriü'n-nedâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/59.

nahiv ilminin öncülerinden olan birçok dilbilimcinin görüşlerine yer verdiği tespit edilmiştir.⁴⁰

Söz konusu eserin hem müstakil biçimde hem de yazarının şerhiyle birlikte olmak üzere birçok baskısı mevcuttur. Asırlardır çeşitli ilim meclislerinde ders kitabı olarak okutulan bu eser üzerine şerh, haşiye ve tercüme türünden çalışmalar yapılmıştır. Ahmed el-Fâkihî'nin *Müccübü'n-nidâ ilâ Şerhi Kaṭri'n-nedâ'sı*, Ma'mer İbn Abdülkavî, Abdülmelik el-Assaffî'nin *Bulûğu'l-merâm li-Küteyyibi Kaṭri'n-nedâ li'bn Hişâm'ı*, bunların arasında zikredilebilir. Müellifin bu eseri için yazdığı şerh üzerine bazı alimler tarafından hâşiyeler kaleme alınmıştır. Yûsuf el-Fîşî, Ahmed es-Sücâî, Hasan İbn Abdülkebîr, Abdürrahîm es-Süveydî, Mahmûd el-Âlûsî ve Muhammed b. Âşûr et-Tâhir bunlardandır. Bunun yanında eserde ve müellifin üzerine kaleme aldığı şerhte yer alan çok sayıdaki şiir beyitlerini şerh eden eserler de telif edilmiştir. Bir kısım müellifler ise eseri nazma çekmişlerdir. Abdülazîz el-Fergalî *Nazmü Kaṭri'n-nedâ*, Saîd b. Abdullah el-Himyerî, *Nazmü'l-Kaṭr*, Süleyman Bek eş-Şâvî, *Nazmü'l-Kaṭr*, Saîd el-Amrî, *Neşetü't-tullâb ve behcetü'l-aḥbâb* adlarıyla eseri manzum hale getirmişlerdir.⁴¹

Adından söz edilen esere dair verilen bütün bu bilgiler, onun, alana katkısı bakımından ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Eserin muhtevası ve metodu gibi hususlarla ilgili malumat mukayeseler kısmında ele alındığından dolayı bunlardan ayrıca burada detaylıca değinmeyip bu kadar malumatla iktifa edilmiştir.

3. *el-Muğnî ve Katrü'n-nedâ'nın Karşılaştırması*

3.1. Hacim Açısından Karşılaştırma

Katrü'n-nedâ'da *el-Muğnî*'de yer alan birçok konunun işlenmemesi doğrudan iki eser arasındaki hacim farklılığını bariz bir şekilde göstermektedir. Mesela sayı ve cinsiyet bakımından ismin çeşitleri, *ism-i tasgîr*, *ism-i mensûb* vb. konularından bahsedilmemiştir. Bazen de ana konudan bahsedildiği halde buna taalluk eden alt konu veya kısımların bir kısmına değinilmediği görülmektedir. Örneğin; *el-Muğnî*'de sesler konusu, mebni isimlerin çeşitleri arasına dahil edilip işlenirken *Katrü'n-*

⁴⁰ Özbalıkçı, "Kaṭrü'n-nedâ", 25/59.

⁴¹ Geniş bilgi için bk. Özbalıkçı, "Kaṭrü'n-nedâ", 25/59-60.

nedâ'da buna yer verilmemiştir.⁴² Aynı şekilde *el-Muğnî*'de temas edilmeyen konuların yahut konuya ilişkin bazı bilgilerin *Katrü'n-nedâ*'da işlendiği mülahaza edilmektedir. Örneğin; elif-nûn maddesinin kesre harekesiyle okunduğu yerlerden biri lâm harfinden önce yer almasıdır. *Katrü'n-nedâ*'da bu bilgiye temas edilirken *el-Muğnî*'de bundan söz edilmemiştir.⁴³ Buna mukabil olarak ilgili konun geçtiği *el-Muğnî*'de َّإ harfinin ism-i mevsûlden sonra da kesre harekesiyle okunduğu belirtilirken *Katrü'n-nedâ*'da bu detay konuya dahil edilmemiştir.⁴⁴

Diğer bir somut örnek ise gayr-ı munsarîf ismin konusudur. Bu konuyla alakalı olan bazı meseleler *Muğnî*'de belirtildiği halde *Katrü'n-nedâ*'da görülmemektedir. *Muğnî*'de bu bahsin geçtiği yerde buna ilişkin şu bilgi verilmektedir: "İsmi gayr-ı munsarîf kılan sebeplerden biri de onun özel isim olmasıdır. Ancak nekre konumuna indirgenen her özel isim genelde gayr-ı munsarîf olmaktan çıkmaktadır. nice َّإِسْمَاعِيلِ misalinde olduğu gibi." *Katrü'n-nedâ*'da ise bu ayrıntıya dikkat çekilmemiştir.⁴⁵ İki eserin hacim itibarıyla birbirinden farklı olduğunu gösteren çarpıcı örneklerden biri de mefulü mutlak konusudur. *Muğnî*'de bu konu işlenirken bunun tanımının yanı sıra çeşitlerine ve anıldığı diğer isme de yer verilerek konu özlü, kapsamlı ve sistematik bir biçimde anlatılmıştır. *Katrü'n-nedâ*'da ise bu tür tafsilata çok girilmemiştir.⁴⁷ Bu gibi hususların bazı metinlere yansıyor bazısına yansımaması ise adı geçen eserleri yazan alimlerin ya görüş ayrılıklarından ya da ezberlenmesi kolay olması açısından konunun ana hatlarıyla iktifa edilmesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Genel anlamda hacim ve içerik yönüyle *el-Muğnî*, *Katrü'n-nedâ*'ya nazaran daha ileride görülmekle beraber *Katrü'n-nedâ*'nın metnine

⁴² Çârperdî, *el-Muğnî*, 26.

⁴³ Çârperdî, *el-Muğnî*, 47; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısrî, *Katrü'n-nedâ ve bellü's-şadâ* (Kahire: Daru's-Selâm, 2012), 35-36.

⁴⁴ Çârperdî, *el-Muğnî*, 47; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 35.

⁴⁵ Burada özel isim olan İsmail kelimesinin başına çokluk anlamında kullanılan َّإ edatı getirilerek söz konusu isim nekre (belirsiz isim) konumuna indirgenmiştir. Yani buradaki İsmail lafzıyla muayyen değil, bu ismi taşıyan herhangi bir erkek kastedilmiştir.

⁴⁶ Çârperdî, *el-Muğnî*, 12; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 80-83.

⁴⁷ Çârperdî, *el-Muğnî*, 15; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 55-56.

yanıtılan bazı hususları ele almamıştır. Örneğin; ليس gibi işlev gören ما ve لا edatları konusu her iki eserde de ele alınmakla birlikte bunların işleniş şeklinin farklı olmasının yanı sıra onlara taalluk eden meselelerin yeterince belirtilmesine ilişkin olarak da değişiklikler bulunmaktadır. Zira *el-Muğnî* metninde “ليس anlamında kullanılan ما ve لا'nın haberi” şeklinde konuya giriş yapılmaktadır. Ancak bu iki mana harfinin hangi durumlarda ليس pozisyonunda olduklarına dair kapsamlı bilgi bulunmadığı gibi sadece ما edatı için örnek verildiği anlaşılmaktadır. Oysa *Katrü'n-nedâ* metninde bu konu hem üslup hem de muhteva bakımından farklılıklar göstermektedir. Nitekim bu eserde söz konusu edatlar ayrı ayrı işlenmiştir. Bunun yanında her biri için ayrı örnekler verilmiştir. Buna ilave olarak yine ayrı ayrı olmak üzere bunların her ikisinin ليس fiilinin işlevinde olmalarının şartlarına değinilmiştir.⁴⁸

el-Muğnî'de genelde ele alınan konulara taalluk eden hususlar tüm yönüyle veya birkaç açıdan ele alındığı görülmektedir. Mesela bu eserde *sayı isimleri* bahsinde konunun kavramsal ve tanımsal boyutu, sayıların temyiziyle (sayılanıyla) cinsiyet bakımından uyumu ve sayı temyizinin i'râb hükmü ayrıntılı olarak izah edilmiştir. Buna mukabil olarak *Katrü'n-nedâ*'da bu konunun cinsiyet yönüne kısaca temasla iktifa edildiği görülmektedir.⁴⁹ Bu durum, *el-Muğnî* isimli eserin *Katrü'n-nedâ*'ya nazaran daha hacimli olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2. Muhteva ve Yöntem Açısından Karşılaştırma

Gerek muhteva ve gerekse muhtevada kullanılan üslup bakımından her iki eser arasında farklılıklar gözetilmektedir: *el-Muğnî*'de tasnif edilen konulara ilişkin kavramların tanımına tafsilatlı bir şekilde yer verildiği dikkat çekmektedir. Neredeyse her bir konu tanımla başlamaktadır. Tanım yapıldıktan sonra ise gerekli izahat yapılarak konuyla ilgili örnekler sunulmuştur. Söz gelimi; ismin “haddi zatında anlam ifade edip üç zamandan birine delalet etmeyendir.” şeklinde tanımı verildikten sonra ona has özellikleri de sıralanarak onun daha da tanınır hale gelmesi ve ilgili konunun iyice anlaşılması amaçlanmıştır.⁵⁰

⁴⁸ Çârperdî, *el-Muğnî*, 20; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 31-32.

⁴⁹ Çârperdî, *el-Muğnî*, 35; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 79-80.

⁵⁰ Çârperdî, *el-Muğnî*, 9.

Katrü'n-nedâ'ya gelince durum bundan farklıdır. Bu eserde yer alan tanımlar *el-Muğnî*'ye nazaran hayli az görülmektedir. Konular daha çok izahat ve örneklerle veciz bir biçimde anlatılmaya çalışılmıştır. Tanımların bulunduğu yerlerde ise çok teferruata gidilmeden konulara ilişkin öz bilgiler verilmiştir. Mesela müellif, *mu'rab* sözcüğünü “başındaki amillerden dolayı sonu değişendir.” şeklinde tanımlarken *mebni* için “mebni de onun aksinedir.” ifadesini kullanmakla yetinmiştir. Hâlbuki *el-Muğnî*'de her iki kavram için de kendine has tanımlar yapıldıktan sonra bunların çeşitlerine de temas edilip misaller verilmiştir.⁵¹ Bu durum *el-Muğnî*'nin *Katrü'n-nedâ*'ya göre daha sistemli, muhteva yönünden daha zengin ve kapsamlı bir kaynak olduğu kanaatini oluşturmaktadır.

Katrü'n-nedâ'da bazı konularda Kûfe ve Basra dilcilerinin görüşlerine de yer verildiği olmuştur. Müellif bu iki ekolün sadece tercih ettikleri görüşlerine değinmekle yetinmiş olup söz konusu görüşlerin delillerine veya bu konudaki ilmi tartışmaya fazla yer vermemiştir. Zikredilen eserde genel olarak bu mekteplere intisap eden bilginlere ismen değinmeksizin sadece onların bağlı oldukları ekollerden söz edilmiştir.⁵² Kimi zaman ekolden bahsedilmeden bir konuda görüşü aktarılan alimin ismi zikredildiği de olmuştur. Örneğin; (ﻝ) takısı kimi alimlere göre elif harfiyle birlikte bir edat iken bazılarına göre edat olan lâm harfidir. Müellif bu ihtilafı açıklarken görüş sahiplerini ismen zikretmiştir. Fakat O, desteklediği görüşü açıkça belirtmemiştir. Ancak onun “Ahfeş'in görüşünün aksine ﻝ Hâlîl ve Sîbeveyhi'ye göre edattır. Lâm harfi tek başına edat olmaz.” şeklindeki açıklaması aslında birinci görüşü benimsediğini gösterir. Nitekim öncelikle Sîbeveyhi ve hocasından bahsetmiş ve bu konumdaki lâm harfinin haddi zatında edat olmadığını vurgulayarak Ahfeş'in iddia ettiğine aksi bir görüş sergilemiştir.⁵³

Adı geçen eserin şerh tarzında olmadığı göz önünde bulundurulduğunda böyle bir yöntemle müracaat edilmesi gayet tabiidir. Öte yandan Kûfe ve Basra mekteplerinin dile ilişkin görüşleri ve bunların delillendirilmesinin tafsilatlı olarak izahına ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Bu zaviyeden bakıldığında İbn Hişâm'ın bahsedilen

⁵¹ Çârperdî, *el-Muğnî*, 10, 25; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 79-80.

⁵² Mesela bk. İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 48.

⁵³ İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 24.

eserinin şerh edilmesinin son derece önemli olduğu kanaati hâsıl olmaktadır. Bundandır ki eserin üzerine başta müellif olmak üzere birçok alim tarafından çeşitli şerh ve haşiyeler telif edilmiştir.⁵⁴ Belli ki müellif kendi eserini bizzat şerh ettiği için gerekli izahat ve tafsilatı ana metne yansıtmayıp onları müstakil olarak kaleme aldığı şerhe bırakmıştır. Hatta bu durum müellifin metni kaleme alırken müstakil bir eser olarak onun şerhini de düşündüğü izlemine vermektedir.

el-Muğnî'de ayet, şiir ve nesirden örnekler verildiği görülmektedir. *Katrü'n-nedâ*'da ise buna hadis metni de ilave edilmiştir. Ancak müellifin bu eserinde örnekleme yaparken önceliği ayet-i kerimelere verdiği gözlemlenmektedir.⁵⁵ Öte yandan *el-Muğnî*'de verilen ayet sayısı otuz dört;⁵⁶ şiir sayısı ise on yedidir.⁵⁷ *Katrü'n-nedâ*'da ise ayet sayısı yüz on üç;⁵⁸ hadis sayısı altı;⁵⁹ şiir sayısı ise yirmi altı olarak tespit edilmiştir.⁶⁰ Bundan *el-Muğnî*'deki örneklerin ayet ve şiirden çok nesirden örnek verildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında *Katrü'n-nedâ*'da yer alan beyitlerin genelde tamamı değil, istişhâd kısmını gösterecek kadar tek mısra halinde verilmesi dikkati çekmektedir. *el-Muğnî*'de ise istişhâd için verilen ayetler *Katrü'n-nedâ*'daki ayetlere göre daha uzun, şiirler ise hep tam beyit şeklindedir.⁶¹ Bütün bunlar, iki eser arasındaki metot farklılığını açıkça ortaya koymaktadır.

el-Muğnî'de *ta'lîl* (neden gösterme) üslubuna sıkça yer verildiği müşahede edilmektedir. *Katrü'n-nedâ*'da ise bu durum pek nadir görülmektedir. Bu eserde bazı kural ve hükümlerin gerekçesine

⁵⁴ Özbalıkcı, "Katrü'n-nedâ", 59.

⁵⁵ Mesela bk. Çârperdî, *el-Muğnî*, 57; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 35-36.

⁵⁶ Çârperdî, *el-Muğnî*, 14, 15, 16, 19, 22, 24, 26, 32, 36, 44, 48, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 61.

⁵⁷ Çârperdî, *el-Muğnî*, 30, 46, 47, 48, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 62, 63.

⁵⁸ İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 6, 7, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 74, 78, 79.

⁵⁹ İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 26, 27, 31, 40.

⁶⁰ İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 13, 14, 15, 29, 31, 38, 39, 43, 48, 49, 52, 55, 59, 61, 63, 67, 73, 74, 76, 77, 80.

⁶¹ Çârperdî, *el-Muğnî*, 30, 46, 47, 48, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 62, 63.

değınildiği fark edilmektedir. Mesela taaccüp sığası olan أَفْعُلُ بِهٖ de yer alan "bâ" harf-i cerrinin faille kullanılma sebebi izah edilmiştir.⁶²

Her iki eser de *isim*, *fil* ve *harf* olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Ancak tasnif, muhteva ve metot açısından birbirinden oldukça farklıdır. *el-Muğnî*'de *isim* → *fil* → *harf* şeklinde bir sıralama esas alınırken *Katrü'n-nedâ*'da *fil* → *harf* → *isim* biçiminde bir sıralama tercih edilmiştir.⁶³ Anlaşılacağı üzere tasnif ve tertip konusunda her iki eser arasında bir hayli fark görölmektedir.

el-Muğnî'nin *Katrü'n-nedâ* metninden yöntem ve üslup bakımından temayüz ettiği husus şudur: *el-Muğnî*'de gayrı munsaríf isim konusu işlenirken ismi munsarífıktan (tenvin almaktan) men eden etkenlere yer verilip her birinin yanında birer örnek verilmiştir. *Katrü'n-nedâ*'ya gelince onda ele alınan bu konuda ismi gayr-ı munsaríf kılan sebepler bir beyitte toplanarak verilmiştir. Bunlara verilen örnekler ise ayrı bir paragrafta serdedilmiştir.⁶⁴ Müellifin alıntılacağı söz konusu beyitte tasarrufta bulunup örnekleri de içinde vermesi düşünölemeyeceği için onun böyle bir yöntemle başvurması gayet normaldir. Ancak müellifin uyguladığı bu metodun salt şiirden kaynaklandığı da söylenemez. Zira beytin olmadığı başka yerde de benzer üslup kullanıldığı müşahede edilmektedir. Örneğin; وَيْ صَهْ، هَيْهَاتَ، صَهْ، وَيْ أَسْكُتْ، هَيْهَاتَ ذَاكَ، أَيْ: أُسْرِعْ، هَيْهَاتَ ذَاكَ، أَيْ: بُعْدٌ، رُوَيْدًا، أَيْ: أَمْهَلُهُ şeklinde anlamları yan yana dizilmiştir. *el-Muğnî* metninde ise bu isim-fiillere daha çok yer verildiği gibi bunların her biri zikredildikten sonra yanında anlamı da belirtilmiştir. Ayrıca bu kelimeler genellikle cümle içerisinde örneklendirilmiştir. *هَيْهَاتَ ذَاكَ، أَيْ: أُسْرِعْ، هَيْهَاتَ ذَاكَ، أَيْ: بُعْدٌ، رُوَيْدًا، أَيْ: أَمْهَلُهُ* misallerinde göröldüğü gibi.⁶⁵

Her iki esere de "kelime ve türleri" başlığıyla giriş yapılmıştır. Ancak *el-Muğnî*'de bu konu içerisinde kelama da değinilirken *Katrü'n-nedâ*'da bunun yerine kelimenin türlerinin kısaca belirtmesiyle yetinilmiştir.⁶⁶ Bununla birlikte *el-Muğnî*'de kelimeye taalluk eden konulara *Katrü'n-nedâ*'ya nazaran daha kapsamlı ve açık bir şekilde temas

⁶² Mesela bk. Çârperdî, *el-Muğnî*, 9, 10, 25, 26, 27, 28, 31; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 84.

⁶³ Çârperdî, *el-Muğnî*, 46; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 19.

⁶⁴ Çârperdî, *el-Muğnî*, 11; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 80-81.

⁶⁵ Çârperdî, *el-Muğnî*, 26; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 66.

⁶⁶ Çârperdî, *el-Muğnî*, 9; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 3-4.

edildiği dikkat çekmektedir. Mesela *el-Muğnî* metninde kelime bahsinde kelimenin bir çeşidi olan ismin birkaç açıdan tasnifine yer verilirken *Katrü'n-nedâ*'da sadece onun mu'rablık ve mebnîlik kısımlarının ele alındığı görülmektedir. Ancak bu eserde, ismin marife ve nekira gibi diğer kısımlarının bazıları müstakil bir konu olarak işlenmiştir.⁶⁷

el-Muğnî'de *nahiv/sentaks* bilgisinin yanında *sarf/morfoloji*; yani kelime yapısıyla ilgili *ism-i tasgir*, *ism-i mensûb*, *mastar*, *ism-i fâil*, *ism-i mefûl* gibi konular da yerini almıştır.⁶⁸ Eserde ayrıca sarfın ilgilendiği *i'lâl* ve *ibdâle* de yer verilmiştir.⁶⁹ *Katrü'n-nedâ*'da ise bu tür konulara girilmediği görülmektedir. *el-Muğnî* metninin en ayırıcı özelliklerinden biri de budur.

Bahsi geçen eserler arasında terimsel farklılıklar da dikkatlerden kaçmamaktadır. Söz konusu eserlerde yer alan bazı konuların muhtevası aynı olsa da terimlerin kullanımında ve işleyiş biçiminde bir dizi değişiklikler meydana gelmiştir. Örnek verecek olursak; *el-Muğnî*'de harflerle yapılan atıf için "harfler aracılığıyla yapılan atıf" ifadesi kullanılırken *Katrü'n-nedâ*'da *atfu'n-nesak* tabiri tercih edilmiştir. Ayrıca *el-Muğnî*'de bu atıf çeşidine değinilirken atıf harflerine yer verilmemiş ve onların edatlar için tahsis edilen bölümde ele alınacağı belirtilmiştir. Bu durum müellifin kendi eserini telif etmede sistematik açıdan oldukça itina gösterdiğine işaret etmektedir. *Katrü'n-nedâ*'da ise konunun işlendiği yerde atıf harfleri sıralanıp kullanıldıkları anlamlara da yer verilmiştir. İsm-i tafidil konusu da bu bağlamda verilebilecek çarpıcı örnektir. Bu konu, *el-Muğnî*'de أَفْعَالُ التَّفْضِيلِ başlığı altında incelenirken, *Katrü'n-nedâ* metninde bunun yerine اِسْمُ التَّفْضِيلِ ifadesi kullanılmıştır.⁷⁰

Söz konusu eserlerde görülen kavramsal farklılıklardan biri de ismini merfu haberini mansûb yapan nâkıs fiillerdir. Bu fiiller *el-Muğnî*'de *nâkıs fiiller* başlığıyla ele alınmaktadır. Müellif bu kavramı kullanmakla kalmayıp söz konusu fiilin neden bu isimle anıldığını da beyan etmiştir. *Katrü'n-nedâ*'da nevâsihler (mübteda ve haberin i'râb hükmümü değiştirenler) başlığı altında işlenip nâkıs ismiyle adlandırılmamışlardır.⁷¹

⁶⁷ Çârperdî, *el-Muğnî*, 9; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 3, 19.

⁶⁸ Çârperdî, *el-Muğnî*, 19-36.

⁶⁹ Mesela bk. Çârperdî, *el-Muğnî*, 28-29.

⁷⁰ Çârperdî, *el-Muğnî*, 37; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 67.

⁷¹ Çârperdî, *el-Muğnî*, 42; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 29.

Bundan şöyle bir kanaat hasıl olmaktadır: Sadece *Katrü'n-nedâ* metnini okuyan bir kimsenin fiile verilen nakıs sözcüğüyle neyin kastedildiğinin idrakinde olamaz. Fiile benzeyen ِ ve ُ harflerine verilen mana da bu kabildendir. Bu iki sözcüğün *el-Muğnî*'de *tahkîk*; *Katrü'n-nedâ*'da ise *te'kîd* anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.⁷² Bazı kaynaklarda⁷³ olduğu gibi *Katrü'n-nedâ*'nın müellifi de *te'kîd* tabirini kullanmıştır. *el-Muğnî* metninin şarihi Meylânî, *te'kîd* yerine *tahkîk* kavramının kullanılma sebebini şöyle açıklar: “Tekit sözcüğü anlamca tahkike yakın olması hasebiyle müellif ِ ve ُ tahkik içindir diyerek kısaltma yapmıştır. Dolayısıyla ِ *te'kîd*, ُ ise *tahkîk* anlamındadır dememiştir.”⁷⁴

Meylânî'nin yukarıdaki ifadelerinden anlaşılacağı üzere söz konusu iki kelimenin birbirinin müradifi olmakla birlikte aralarında nüans bulunmaktadır. Ancak müellifin her iki harf için aynı kelimeyi kullanması bunun iki kavram arasında kayda değer bir farkın olmadığına göstergesidir. Netice itibarıyla bu durum müellifin kendine has bir metodunu ortaya koyduğu gibi kendi eserinin özgünlük derecesini de gözler önüne sermektedir. Müradif kelimelerin aynı eserde kullanımını da bu kapsama dahil edebiliriz. *el-Muğnî*'de bazı sözcüklerin eş anlamlısının kullanıldığı tespit edilmiştir. Mesela müellif hem جَز hem de onun yakın anlamlısı olan سَاع sözcüğünü kullanmıştır. *Katrü'n-nedâ*'da ise hep جَز kavramının kullanımını tercih edilmiştir.⁷⁵ Bu sebeple bir ders kitabı olarak konunun net bir biçimde anlaşılabilirliği ve tazammun ettiği kelime zenginliği bakımından *el-Muğnî* adlı eserinin *Katrü'n-nedâ*'ya kıyasla ön planda olduğu ortadadır.

Katrü'n-nedâ'da bazen gramerin yanında imla kurallarına da yer verilmiştir. Mesela üçten fazla harfli olan bir ismin son harfinin elif olması

⁷² Çârperdî, *el-Muğnî*, 47; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 33.

⁷³ Mesela bk. Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdîrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî, *Şerhu'lfıyyeti İbn Mâlik*, thk. Emîl Bedî' Ya'kûb (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014), 1/177; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Zeynî Dahlân el-Mekkî, *Şerhu'l-Âcurrûmiyye* thk. Hüseyin Yavuz (İstanbul: İlim Kapısı Yayınevi, 2020), 102.

⁷⁴ Muhammed b. Abdürrahim el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî fi İlmî'n-naħv*, thk. Muhammed Mehdî ed-Diyârbekîrî-Ahmed Hilmî ed-Diyârbekîrî (Diyarbakır: Seyda Yayınları, ts.), 339.

⁷⁵ Çârperdî, *el-Muğnî*, 36-37; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 46, 48, 75.

durumunda bu harfin yâ (ي), yani *elif-i maksûra* biçiminde yazılacağı ifade edilmiştir.⁷⁶ *el-Muğnî*'de ise gramer konular ağırlıktadır.

Katrü'n-nedâ'da bazen konuyu özlü bir biçimde işlemek ya da konuya dikkati celbetmek kastıyla ilgili konu didaktik şiir şeklinde sunulmuştur. Örneğin; *gayr-ı munsarîf* bahsinde ismi gayrı munsarîf kılan unsurları ihtiva eden aşağıdaki beyte yer verilmiştir:⁷⁷

وَزُنُّ الْمُرْغَبِ عَجْمَةٌ تَغْرِيفُهَا   عَدْلٌ وَوَصْفٌ الْجَمْعِ زِدْ تَأْيِثًا

(*Gayr-ı munsarîf*): Fiil vezninde kullanılan, mürekkep, yabancı ve özel isim;

Başka kelimededen udul eden, sıfat, çoğul olan, elif-nûn eki alan ve dişil olan isimdir.⁷⁸

Söz konusu eserde kullanılan bu yöntem bir yandan *el-Muğnî* metninden ayrıcalıklı kıldığı gibi aynı zamanda müellifin nazma olan ilgisini de gözler önüne sermektedir.

Anılan iki eserin muhtevası sayı yönünden de farklılık arz etmektedir. *Katrü'n-nedâ*'da yetmiş yakın konuya yer verilirken *el-Muğnî*'de bu sayı neredeyse yüze çıkmaktadır.⁷⁹ Bu durum *el-Muğnî*'nin içerik olarak *Katrü'n-nedâ*'ya nazaran zengin bir metin olduğunun açık göstergesidir.

3.3. Konu Tasnifi Açısından Karşılaştırma

Her iki eserde işlenen mana harfleri, yöntem, tasnif ve kemmiyet açısından birbirinden farklı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Şöyle ki, üç bölümden oluşan *el-Muğnî* adlı eserin son bölümü *mana harfleri* diye tabir edilen harflere tahsis edilmiş ve söz konusu harfler müstakil ve kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. *Katrü'n-nedâ*'da ise *harf* başlığı altında harfin tanımı, genel özelliği ve isim ile fiilden ayırıcı vasfını belirtmekten öteye gidilmemiştir.⁸⁰ *Katrü'n-nedâ* adlı eserde *el-Muğnî*'de olduğu kadar harfe temas etmemesinin nedeninin mana harflerine genişçe yer verdiği

⁷⁶ Çârperdî, *el-Muğnî*, 87.

⁷⁷ İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 80.

⁷⁸ İsmi gayr-ı munsarîf yapan bu etkenler hakkında geniş bilgi için bk. Cemâlüddîn Abdullah b. Ahmed el-Fâkihî, *Mücibü'n-nidâ ilâ Şerhi Katri'n-nedâ*, thk. Mahmud Abdulaziz Mahmud (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.), 489-490.

⁷⁹ Çârperdî, *el-Muğnî*, 9-62; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 3-87.

⁸⁰ Çârperdî, *el-Muğnî*, 46; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 7-8.

Muğni'l-lebîb adlı eserinin olduğu düşünülmektedir. İki ana bölümden oluşan bu eserin bir bölümü edatlara tahsis edilmiştir.⁸¹ Bununla beraber *Katrü'n-nedâ'nın* sözü edilen harflerden tamamen arı olduğu söylenemez. Nitekim müellif bu eserde müstakil olmasa da ilgili konular arasında serpiştirilen bazı edatların anlamlarına veya i'râb açısından işlevlerine değinmiştir. Bu tür yerlerde çok teferruata girmeden genelde edatın kullanıldığı asıl ve yaygın anlamını ana hatlarıyla belirtmekle iktifa olunmuştur.⁸²

Konu tasnifi açısından iki eserin birbirinden farklı olduğunu gösteren diğer bir örnek ise aynı kategoride yer alan konuların sıralanış ve işleyiş biçimidir. Mesela mansûbat grubundaki isimler *el-Muğnî* metninde asıl ve mülhak olmak üzere iki kategoride ele alınarak bir sınırlama yapılmıştır. *Katrü'n-nedâ*'da ise bunun yerine mansub isimlerin bir kısmı *mefâil/mefuller* başlığı altında dizilmiş, diğer kısmı ise kategorize edilmeksizin müstakil başlıklar halinde ele alınmıştır.⁸³

Diğer bir fark da bazı konuların iki eserde farklı başlıklar altında işlenmesidir. Söz gelimi, *el-Muğnî*'de şahıs zamirleri, işaret zamirleri, ism-i mevsûller ve isim-fiiller, *mebni isimler* başlığı altında ele alınırken *Katrü'n-nedâ*'da bunların çoğu marife ismin çeşitleri kapsamında izah edilmiştir.⁸⁴ İsim-fiil ise bahsi geçen eserde türetildiği fiil gibi işlev gören isimler çerçevesinde anlatılmıştır.⁸⁵ Bu, her iki eserin sistematize edilmesi ve dolayısıyla onlarda kullanılan yöntem ve üslup bakımından bariz inceliklerinin olduğunun en net ifadesidir.

4. İki Eserin Benzer Yönleri

el-Muğnî'de Arapçada kullanılması şaz/kurala aykırı olan bazı ifadelerin ya da sığaların şaz olduğu da belirtilmiştir. Örneğin ism-i tafdil'in أَفْعَلْ kalıbında kullanılması esastır. Ancak şaz olarak başka sığada da kullanıldığı beyan edilmiştir. Keza *Katrü'n-nedâ*'da benzer durum söz konusudur. Mesela cümlelerin başında fiilin daima müfret sığasıyla kullanılması esastır. Ancak söz konusu fiilin şaz olarak müfret dışındaki

⁸¹ Mehmet Reşit Özbalıkcı, "Muğni'l-Lebîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/383.

⁸² İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 87.

⁸³ Çârperdî, *el-Muğnî*, 15-20; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 49-62.

⁸⁴ Çârperdî, *el-Muğnî*, 25-26; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 19-23.

⁸⁵ İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 66.

diğer sığalarda da kullanıldığı ifade edilmiştir. “يَتَعَايُونَ فِيكُمْ مَلَائِكَةً بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ” Melekler, gece gündüz dönüşümlü olarak aranızda bulunurlar.”⁸⁶ hadis-i şerifinde olduğu gibi.⁸⁷ Buradaki fiil, kıyasen يَتَعَايُونَ yerine يَتَعَاقِبُ şeklinde müfret sığasıyla kullanılması gerekirken bir lehçeye göre şaz olarak cemi sığasıyla kullanılmıştır.

el-Muğnî'de kimi yerlerde mukayeseler de yapılmıştır. Örneğin; hakiki müennes (dişil) isminin lafzi müennesten daha kavi olduğu belirtilip, sebep-sonuç ilişkisine temas edilmiştir. *Katrü'n-nedâ*'da da benzer durum söz konusudur. Mesela mastarın daha çok muzaf/tamlanan konumunda olduğunda amel ettiği dile getirilmiştir.⁸⁸

Bununla birlikte mevzubahis olan iki eserin muhteva açısından müsavi oldukları bazı konular da yok değildir. Bunlardan biri ism-i tafdîl üslubudur. Bu konu, tabir kullanımı ve üslup açısından iki eserde farklılık arz etse de bu eserlerin adından söz ettiğimiz konuya taalluk eden bilgileri ihtiva etmeleri bakımından hemen hemen aynıdırlar. *el-Muğnî*'de bunun tanımının yanı sıra, kullanıldığı kıyasî ve gayri kıyasî sığasına, belirlilik-belirsizlik durumuna yer verilmiştir. *Katrü'n-nedâ* metninde de aynı hususlara temas edilmiş, fakat bu üslubun şaz olarak istimal edilen kalıbından bahsedilmemiştir.⁸⁹ Bu durum, Arap diline dair bir konu veya meselenin sahîh bir biçimde ve tüm yönleriyle anlaşılabilmesi adına sadece bir kaynağı incelemenin yeterli olmadığını net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Her iki eser arasında metot açısından da birtakım benzerlikler görülmektedir. Örneğin; fiile benzeyen harfler her iki eserde de اً، أُ، لِكِنَّ، اً، اً، اً şeklinde sıralanmıştır.⁹⁰ Bu çerçevede iki eserin ortak noktası, onlarda, bu sahada daha önceden telif edilmiş eserlerde yer alan bazı konuların tasnif ve tertibinden farklı bir üslubun kullanılmış olmasıdır. Nitekim Arap dilinin önde gelen dilbilimcisi Sîbeveyhi sözü edilen harfleri ele alırken onları اً، اً، اً، اً، اً، اً، اً biçiminde bir sıralamaya tabi tuttuğu gibi, bunlardan اً edatını sıralamaya dahil etmediği

⁸⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Şahîhü'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa (Dimaşk: Daru İbn Kesîr-Daru'l-Yemame, 1993), “Tevhîd”, 33 (7048).

⁸⁷ Çârperdî, *el-Muğnî*, 37; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 40.

⁸⁸ Çârperdî, *el-Muğnî*, 31; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 67.

⁸⁹ Çârperdî, *el-Muğnî*, 37; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 71.

⁹⁰ Çârperdî, *el-Muğnî*, 47; İbn Hişâm, *Katrü'n-nedâ*, 33.

görülmektedir. O, bu konuyu “beş harf” başlığı altında işlemiştir.⁹¹ Aynı şekilde bu çalışmamızın konu edindiği eserlerin müelliflerinden bir asır önce yaşamış Arap edebiyatçısı İbnü'l-Esîr (öl. 630/1233), bu sıralamayı ٱ، ٱ، ٱ، ٱ، ٱ şeklinde yapmıştır.⁹² Arap dili literatürü, şerh ve haşiye geleneğinde bu gibi takdim-tehir sebeplerine ve buna ilişkin yorumlara sıkça yer verildiği gözlemlenmektedir. Bu durum oldukça dikkate çekicidir.⁹³ Yukarıda verdiğimiz ٱ ve grubundaki harflerde olduğu gibi konuya taalluk eden tasnif ve taksimatın üzerinde durmamız da bundan ötürüdür.

Sonuç

Asırlardır klasik usulde ders kitabı olarak okutulup ezberletilen Çârperdî'nin *el-Muğnî*'si ile İbn Hişâm'ın *Katrü'n-nedâ*'sının mukayesesi kapsamında tetkik edildiği bu çalışmada şu sonuçlara varılmıştır:

Katrü'n-nedâ adlı eser *el-Muğnî*'ye nazaran daha basit bir dille kaleme alınmıştır. Bu bakımdan söz konusu eserin metninin ezberlenip anlamının kavranması *el-Muğnî*'ye göre daha kolay olduğu söylenebilir. *el-Muğnî*'nin muhtevası *Katrü'n-nedâ*'ya göre oldukça sistematik ve kapsamlı olması hasebiyle *el-Muğnî*'nin içerdiği birçok konuya *Katrü'n-nedâ*'da yer verilmemiştir. Bu açıdan bakıldığında Arapça gramerinin öğrenimi ve talebenin birçok meseleye vakıf olma hususunda *Katrü'n-nedâ*'nın *el-Muğnî* kadar kâfi gelmediği kanaati oluşmaktadır. *el-Muğnî* metninde müstakil bir bölüm olarak edatlara yer verilmesi alanında yapılacak çalışmalarda yararlanılabilecek bir kaynak olması bakımından son derece önemlidir. *el-Muğnî*'de cümle bilgisinin yanında kelime yapısıyla ilgili bazı konulara da temas edilmektedir. *Katrü'n-nedâ*'da ise daha ziyade i' râb ve anlambilim üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra bahsi geçen eserde

⁹¹ Ebû Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988), 1/131.

⁹² Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Bedî' fi ilmi'l-Arabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyüddîn (Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 1999), 2/424.

⁹³ Mesela bk. Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-Mufaşşal*, thk. Emîl Bedî' Ya'küb (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 1/200; Ebü Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve't-tekmîl fi şerhi't-Teshîl*, thk. Hasan Hindâvî (Riyad: Daru Künûz İşbilyâ, 2024), 1/38; Ahmed b. Ömer b. Müs'aid el-Hâzimî, *Fethu Rabbi'l-beriyye fi Şerhi Nazmi'l-Âcurrûmiyye* (Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2010), 113.

bazı imla kurallarına da değinildiği görülmüştür. Buradan her iki eserin ortak noktasının nahiv ağırlıklı olmakla beraber Arapçayı kapsayan diğer bazı ilimlere de havi olduğu anlaşılmaktadır.

Muğnî'nin muhteva zenginliği göz önünde bulundurulduğunda, onun ezberlenen bir metin olması yanında şerh vasfını da haiz olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu eser, bu anlamda *Katrü'n-nedâ*'ya göre ön planda olduğu aşıkardır. Binaenaleyh buradan her iki eserin de talebeye ders kitabı olarak okutulması halinde, anlaşılabilirliği açısından basitlik-zorluk, açıklık ve kapalılığı göz önünde bulunduracak olursak önce *Katrü'n-nedâ*'nın, daha sonra *el-Muğnî*'nin tedrisatının uygun olacağı kanaatine varılmaktadır. Bunun yanında *el-Muğnî*'nin, bir ders kitabı olarak ezberletilecek metin olmasının yanında alanında yapılacak araştırmalarda kullanılabilir önemli ve etkin kaynaklar arasında yer aldığı tartışmasızdır. Bununla beraber her iki eser de kendi ölçeğinde kıymetli olup ikisinden de istifade etmek gerekir.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden bu iki eserde görüldüğü gibi kaynakların bazısında bir konuyla ilgili bilgilerin bir kısmı yer alırken diğer bir kısmı ise başka kaynaklarda mevcuttur. Bundan konunun her yönüyle zihinde yerleşmesi için çeşitli kaynaklarda incelenmesinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu tespit, konuya bir bütün olarak vakıf olunması bakımından birden fazla kaynağa müracaat etmenin ne kadar mühim olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

- Almandumah. el-Lehcâtü'l-'Arabiyye fî Kitâbi Şerhi Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ". Erişim 27 Ekim 2024. <https://search.mandumah.com/Record/848154>
- Bilin, Abdullah. "İcâzet Geleneğinde Cârperdî'nin Yeri". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2022), 109-134. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2022.8.1.07>
- Bilin, Abdullah. *Cârperdî Bibliyografyası*. Ankara: İksad Yayınevi, 2020. <https://iksadyayinevi.com/home/carperdi-bibliyografyasi/>
- Bilin, Abdullah. *İbrahim el-Cârperdî ve Kitabü'l-Fükûk fî Şerhi's-Şükûk Adlı Eserinin Tahkiki ve Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

- Bilin, Abdullah. *Memlûkler Döneminde Nahiv*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2024.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Şahîhü'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Buğa. 7 Cilt. Dimaşk: Daru İbn Kesîr-Daru'l-Yemame, 1993.
- Çârperdî, Ebü'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf. *el-Muğnî fî ilmi'n-naħv*. thk. Muhammed Emin el-Karsî. İstanbul: Haşemi Yayınevi, 2013.
- Çelebi, Kâtib. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. Mehmed Şerafeddin Yaltkaya-Rifat Bilge. 2 Cilt. İstanbul: Maarif Vekaleti, 1943.
- Dahlân, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Zeynî el-Mekkî. *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*. thk. Hüseyin Yavuz. İstanbul: İlim Kapısı Yayınevi, 2020.
- Dergi Park. "Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi". Erişim 27 Ekim 2024. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniilah/issue/2734/36378>
- Dergi Park. "Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi". Erişim 27 Ekim 2024. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sirnakifd/issue/57580/782992>
- Dergi Park. "Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi". Erişim 27 Ekim 2024. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sirnakifd/issue/62670/878254>
- Durmuş, İsmail. "Muhtasar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/57-59. Ankara: TDV Yayınları, 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhtasar>
- Durmuş, İsmail. "Nahiv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 32/300-306. İstanbul: TDV Yayınları, 2006. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nahiv>
- Durmuş, İsmail. "Şiir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/144-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/siir>
- Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *et-Tezyîl ve't-tekmîl fî şerhi't-Teshîl*. thk. Hasan Hindâvî. 22 Cilt. Riyad: Daru Künûz İşbilyâ, 2024.
- Erken, Muhammed. *Çârperdî'nin el-Muğnî Adlı Eseri ile Zemahşerî'nin el-Enmûzec Adlı Eserinin Karşılaştırmalı Analizi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

- Fâkihî, Cemâlüddîn Abdullah b. Ahmed. *Mücübü'n-nidâ ilâ Şerhi Katri'n-nedâ*. thk. Mahmud Abdulaziz Mahmud. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- Gayır, Seyithan. "İbn Hişâm'ın Evdahü'l-Mesâlik Adlı Eserinde Şiirle İstişhâd Metodu". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 18 (Aralık 2023), 83-111.
- Hâzimî, Ahmed b. Ömer b. Müs'aid. *Fethu Rabbi'l-beriyye fi Şerhi Nazmi'l-Âcurrûmiyye*. Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2010.
- İbn Akîl, Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-Hemedânî. *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Emîl Bedî' Ya'küb. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *el-Muḩaddime*. thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş. 2 Cilt. Dımaşk: Daru'l-Belhî, 2004.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh el-Ensârî el-Mısırî. *ḩatru'n-nedâ ve bellü's-şadâ*. Kahire: Daru's-Selâm, 2012.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. *en-Nücümü'z-zâhire fi mü'lûki Mısr ve'l-Kâhire*. 16 Cilt. Kahire: Daru'l-Kütüb, ts.
- İbn Yaîş Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Muhammed el-Esedî el-Halebî. *Şerhu'l-Mufaşşal*. thk. Emîl Bedî' Ya'küb. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Bedî' fi İlmî'l-Arabıyye*. thk. Fethî Ahmed Aliyyüddîn. 2 Cilt. Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1999.
- İksad Yayınevi. "Çârperdî Bibliyografyası". Erişim 27 Ekim 2024. <https://iksadyayinevi.com/home/carperdi-bibliyografyasi/>
- İsmail Paşa. *Hedıyyetü'l-ârifîn esmâ ü'l-mü ellifîn ve âs ârû'l-muşannifîn*. 2 Cilt. İstanbul: Maarif Vekaleti, 1955.
- Marmara Üniversitesi Akademik Veri Yönetim Sistemi. "İbrahim el-Çârperdî ve Kitâbü'l-Fükûk fi Şerhi's-Şükûk adlı eserinin tahkiki ve tahlili". Erişim 27 Ekim 2024.

<https://avesis.marmara.edu.tr/yonetilen-tez/4e2221ff-b2e7-41bf-a472-ae4486eea020/ibrahim-el-carperdi-ve-kitabul-fukuk-fi-serhis-sukuk-adli-eserinin-tahkiki-ve-tahlili>

Mektebetü Ayni'l-Câmia. "eş-Şevâhidü's-Şi'riyye fî Kitâbi Şerhi Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ". Erişim 27 Ekim 2024.

<https://ebook.univeyes.com/112059/pdf->

Meylânî, Muhammed b. Abdürrahim. *Şerhu'l-Muğni fî ilmi'n-nahv*. thk. Muhammed Mehdî ed-Diyârbekirî-Ahmed Hilmî ed-Diyârbekirî. Diyarbakır: Seyda Yayınları, ts.

Özbalıkçı, Mehmet Reşit. "İbn Hişâm en-Nahvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 20/74-77. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-hisam-en-nahvi>

Özbalıkçı, Mehmet Reşit. "Katrü'n-nedâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/59-60. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/katrun-neda>

Özbalıkçı, Mehmet Reşit. "Muğni'l-Lebîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/383-384. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mugnil-lebib>

Pamukkale GCRIS Veritabanı, "Çarperdi'nin el-Muğni adlı eseri ile Zemahşeri'nin el-Enmûzec adlı eserinin karşılaştırmalı analizi" Erişim 27 Ekim 2024. <https://gcris.pau.edu.tr/handle/11499/38644>

Sancak, Yusuf. "İbn Hişâm el-Ensârî: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Gramerle İlgili Bazı Görüş ve Tercihleri Üzerine Bir Deneme". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (Haziran 1999), 201-218.

Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988.

Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et-Ṭanâhî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 10 Cilt. Kahire: Hecr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1992.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Buğyetü'l-vuât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. 2 Cilt. Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.

Şener, Mehmet. "Çârperdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/230-231. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/carperdi>

Tekin, Mahmut. "el-Muğnî fî 'İlmi'n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin İstişhâd Ettiği Şiirler". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/25 (Aralık 2020), 657-681.

<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.782992>

Yıldız, Hakkı Dursun. "Arap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/272-276. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/arap#1-tarih>